

**ПРИЗВИЩЕВІ НАЗВИ БУКОВИНИ КІНЦЯ XVIII – СЕРЕДИНИ XIX СТ.
(на матеріалі метричних книг римо-католицької парафії міста Чернівці 1777 – 1869 рр.)**

На підставі метричних книг римо-католицької парафії міста Чернівці проведено аналіз буковинських прізвищ кінця XVIII – середини XIX ст. під кутом етнічної приналежності носіїв прізвищ.

Ключові слова: антропонім, прізвище, Буковина, Чернівці.

Метою дослідження став лінгвістичний аналіз буковинських прізвищевих назв, основою якого була вибірка рукописних історичних джерел – метричних книг римо-католицької парафії Воздвиження Святого Хреста міста Чернівці з 1777–1869 років. На підставі матеріалу складено картотеку історичних власних назв та проведено етимологічний і морфологічний аналізи прізвищ. Особливий акцент зроблено на описі багатокультурного характеру антропонімії Буковини. Запропонований аналіз є першою такого типу спробою узагальнення та порівняння прізвищ мешканців Буковини з іншими багатонаціональними регіонами Європи.

Чернівці впродовж багатьох століть є столицею північної Буковини, яка стала взірцем для наслідування європейської толерантності й багатокультурності. Це невеличке містечко, як і край загалом, завжди дивували гостей своїм культурним та мовним різнобарв'ям, де мирно співіснували та господарювали представники багатьох етносів: українці, румуни, євреї, поляки, німці, угорці, чехи, словаки, турки, французи, греки та, навіть, ірландці. Не дарма рушійною силою міста є латинське гасло: *Viribus unitis!* (укр. *спільними зусиллями!*).

Уперше Чернівці згадуються в рукописі з 8 жовтня 1408 року молдавського господаря Олександра Доброго, згідно з яким львівським купцем вірменського походження дозволялося поселятися в околицях Чернівців. Важливим було географічне розміщення згаданого міста – воно знаходилося на перехресті торговельних шляхів з Європи на Балкани, Азію та Африку. Переломним для Чернівців можна вважати 1457 рік: місто стало адміністративним центром усієї Буковини та головним осередком проведення ярмарків, що приваблювало представників майже всіх європейських націй. Справжнім розквітом для цього краю було панування на цих землях Австрійської, а пізніше Австро-Угорської імперії (1774 р. – початок XX ст.).

Основою для дослідження стали три томи метричних книг, що зберігаються в Державному архіві Чернівецької області та є надзвичайно цінним джерелом особових назв різних соціальних верств населення міста Чернівці. Перший том –

„*Liber Natorum sub Parochia Czernovicensi ab anno 1777 usque ad 1811 inclus. Tomus I*” (ф. 987, оп. 1, од. 3) – має 2773 записи, другий – „*Geburtsmatrik Duplikat für das Jahr 1910. Jhr. Matrikanführung. Czernowitz 1812–1825*” (ф. 987, оп. 1, од. 4) – 2590, а найбільший, третій, – „*Liber natorum III. 1825–1869*” (ф. 987, оп. 1, од. 5) – 11076 записів.

Проведений аналіз вищезгаданих джерел свідчить про те, що основну частину римо-католиків Буковини та Чернівців зокрема становили поляки та німці, – цьому сприяли колонізаційні процеси. Колонізація Буковини, як процес заселення та “цивілізування” малозаселених територій, що належали у XVIII – XIX ст. до Австрійської (Австро-Угорської) імперії, має свою багатомісячну традицію, з огляду на те, що її початки сягають ще середньовіччя. Причини колонізації були різними, переважно залежали вони від політичних, економічних, суспільних та релігійних передумов. Перші згадки про польські поселення на Буковині датуються 1401 р., коли розпорядженням молдавського господаря львівські купці отримують право утримувати власні будинки на території Буковини та Сучави. У 1453 р. молдавський господар Олександр видає фундаційний документ, згідно з яким полякам дозволено поселятися в Іцканах. Процес заселення Буковини польськими купцями триває аж до кінця XVII ст. Ще у 1673 р. видано документ, що дозволяв поселення 20 польських родин у Старих Мамаївцях біля Чернівців. Друга хвиля польської еміграції розпочалася в останній чверті XVIII ст. – це так звана “політична еміграція”, спричинена пошуком притулку поляків після повстань, що мали на меті повернути незалежність Польщі, захопленої та розподіленої між трьома імперіями: Росією, Пруссією та Австрією. В основному це була інтелігенція: юристи, лікарі, урядники, релігійні та громадські діячі, яким заборонялося виконувати свої обов'язки на території колишньої Речі Посполитої. Тому Буковина стала їхнім прихистком та другою домівкою-Батьківщиною. Разом з ними з'являються ремісники, селяни, шахтарі – так звані заробітчани, які в пошуках кращої долі оселялися на Буковині. На момент приєднання Буковини до Австрії населення нараховувало лише 75 000, тому влада намагалася всіляко сприяти заселенню “периферії”. Так, на Буковині було спрощено панщизняні умови та скасовано військову повинність, яка в ті часи тривала аж 14 років, завдяки чому на цю територію переселилася значна кількість селян із Галичини – переважно українців та поляків. Останні, як подають

польські джерела, становили більшість населення на Калічанці, що сьогодні є частиною Чернівців.

Ще одним важливим чинником, який вплинув на розвиток цього краю, було розпорядження австрійський цісаря про переселення на Буковину двох груп німців: однієї – з південно-західної Німеччини (Pfalz, Baden-Württemberg, Bohemien) та другої – з Zips (Верхня Угорщина) [2, с. 9]. Разом із ними на цих теренах з'являється незначна кількість угорців та чехів, що також відображено в метричних книгах.

Єврейські прізвищеві назви у згаданому матеріалі з'являються завдяки носіям єврейського походження, які з моральних, матеріальних чи інших причин переходили на католицизм. Важливим чинником, завдяки якому в метричних книгах римо-католицької парафії знаходимо типово румунські та українські прізвища, є так звані мішані шлюби, коли, наприклад, українець греко-католицького віросповідання одружувався з полькою римо-католицького віросповідання, а шлюб вони брали в римо-католицькому костьолі та відповідно народжених дітей хрестили та реєстрували в метричних книгах римо-католицької парафії.

Статистична етнічна картина Буковини станом на 1851 рік загалом мала такий вигляд: німці – 7610 (35%), євреї – 4678 (22,7%), румуни – 4800 (22,3%), українці – 3500 (16,2%), поляки – 810 (3,7%); пізніші об'єктивніші австрійські статистичні джерела з 1910 р. подають, що в самих Чернівцях проживало 82560 мешканців: євреї – 28427 (34,4%), поляки – 14737 (17,9%), українці – 14242 (17,3%), румуни – 12531 (15,2%), німці – 12193 (14,8%), представники інших національностей – 430 (0,4%) [1, с. 219].

В європейському мовознавстві існує кілька концепцій поділу прізвищевих назв етнічних спільнот на групи. Найбільші досягнення в розробці згаданого питання мають польські ономасти. У створеній С. Роспондом класифікації прізвищ поєднуються структурний та лексико-семантичний аспекти аналізу, при цьому не залишається поза увагою й генезис антропонімів. Учений розглядає чотири основні розряди прізвищ: 1) примарні, 2) секундарні, 3) композити, 4) гібриди, які в свою чергу поділяються ще на кілька підгруп. Інші польські ономасти, зокрема М. Чаплицька, І. Сарновська-Гіфінг, Х. Борек, У. Шумська також схиляються до думки про таку схему аналізу й ділять антропоніми на примарні та секундарні.

Своєрідну класифікацію прізвищ, на нашу думку, найбільш влучну, подає відомий краківський ономаст К. Римут, де антропоніми поділяються на чотири групи: 1) прізвища, тотожні апелятивам; 2) прізвища, тотожні іменам; 3) прізвища, тотожні географічним назвам; 4) особові назви зі словотвірними суфіксами, та Є. Вольнич-

Павловська, де розглядаються прізвища, утворені від: а) імен (імена, деривати імен, патроніми); б) апелятивів; в) етнонімів; г) географічних назв; д) антропонімів, що є дериватами попередніх трьох груп.

У результаті проведених досліджень укладено картотеку, яка налічує 16.439 антропонімів, що відповідає 6.946 прізвищевим назвам, серед них: польських – 3.875 (55,5%), німецьких – 2.259 (32,5%), українських – 333 (5%), чеських – 105 (1,5%), єврейських – 77 (1,1%), угорських – 58 (0,8%), італійських – 40 (0,5%), румунських – 34 (0,48%), вірменських – 31 (0,45%), французьких – 31 (0,45%), російських – 25 (0,35%), південнослов'янських – 20 (0,3%), латинських (латинізованих) – 17 (0,25%), турецьких – 12 (0,2%), грецьких – 2 (0,01%), ірландських – 1 (0,01%) та незіденфікованих (невизначеної етимології) – 36 (0,55%).

Найбільшою та найчисленнішою групою антропонімів, зареєстрованою в метричних книгах римо-католицької парафії міста Чернівці, є німецькі прізвища. Серед них варто виокремити кілька морфологічних груп:

– прізвища на -er: *Bäcker, Baumgartner, Branstätter, Geisberger, Goldhoffer, Rinzner* та ін.;

– відапелятивні прізвища: *Berg, Finger, Fischer, Fuchs, Fuhrmann, Graff, Hammer* та ін.;

– відапелятивні прізвища, що складаються з двох та більше основ: *Altenberg, Altenhaus, Bergmann, Hirschberg, Nonberg* та ін.;

– відантропонімні прізвища: *Albert, Albrecht, Anders, Augustin, Bernard* та ін.;

– жіночі прізвища на -in, -inn: *Engelin, Fuxin, Grossin, Heckin, Kernin, Langin* та ін.

Найпопулярніші німецькі прізвища в досліджуваному матеріалі: *Baumgartner* – 64 носії та *Bauer* – 35 носіїв. Станом на 2003 рік у Республіці Польща загалом було 54 носії прізвища *Baumgartner* [7, с. 434].

Наступною за чисельністю групою антропонімів є польські прізвища:

– відтопонімні прізвища на -ski/-cki: *Latawski, Lewandowski, Łapiński, Łukomski, Łużański, Maciejowski, Matuszewski, Michałowski, Nowakowski* та ін.

– жіночі прізвища на -ska/-cka: *Lewandowska, Łęcka, Łożyńska, Majewska, Niewiadomska, Ogonska* та ін.

– прізвища з суфіксами на -icz: *Lesiekiewicz, Łukaszewicz, Malikiewicz, Malinowska, Mazurkiewicz, Mikołajewicz, Paczkiewicz* та ін.

– відапелятивні прізвища, тотожні апелятивам: *Mały, Mądry, Mech, Pietruszka* та ін.

На підставі проаналізованого матеріалу мож-

на зробити висновки, що найпопулярнішими польськими прізвищами були: *Baranowski* – 30 носіїв, *Jakubowski* – 28 носіїв, *Nowak* – 27 носіїв та *Tomaszewski* – 32 носії. Станом на 2003 рік у Республіці Польща було загалом 19.538 носіїв прізвища *Tomaszewski* [7, с. 11708].

Вірменська католицька громада міста Чернівці майже повністю була асимільована довготривалими процесами проживання цієї етнічної спільноти на теренах Речі Посполитої, тому антропоніми вірмен надзвичайно “схожі” з польськими, особливо з суфіксами на -icz:

– *Agopsowicz, Abramowicz, Asakiewicz, Awakowicz, Pietrowicz, Rafalowicz* та ін.

– типово вірменські прізвища, як-от *Abadzier, Awendyk*, віднести які до визначеного етносу дозволяє примітка *armenus*, наявна в метричних книгах.

Українські прізвища римо-католицької парафії міста Чернівці традиційно, у морфологічному плані, мають суфікси:

– -ук/-юк: *Remeniuk, Romanczuk, Romaniuk, Semczuk, Seniuk, Slobodiuk, Stadniczuk, Teluk* та ін. Ці прізвищеві назви були популярними не тільки на теренах Буковини, але й на Закарпатті, пор. *Teluk* [4, с. 68];

– -ко: *Baczko, Berusko, Blasko, Bojko, Bozenko, Broszko* та ін.;

– -ішин/-ишин: *Jakubiszyn, Marciniszyn, Stefaniszyn* та ін.;

– прізвища, що дорівнюють іменам, напр.: *Iwan (Wania), Jarema (Jerema)*. Хронологічно вони значно старші, ніж прізвища попередніх груп.

Метричні книги містять також незначну кількість румунських прізвищ – *Andul, Bodeskul, Botizat* та ін.; германізованих турецьких – *Aslan, Attehs, Ayd, Doga*; кілька угорських – *Balog, Bardy, Beres, Czikeły*; кілька італійських – *Angello, Camelli, Candella, Conti*; латинських – *Barbicius, Barvitius, Cirbus, Columbus, Cornekius*; чеських – *Blaħa, Habelka, Hanselka, Hawelka, Hlady, Hled* та ін.; французьких – *Bolard, Cassafier, Courvoisier, Dawry, Deloche, Desprez* та ін.; грецьке – *Kasparides*; кілька російських – *Jankow, Jarosow, Kierylow, Kirilow, Kostykov, Kozakow, Peroszkow* та досить значна група єврейських прізвищ, яку можна поділити на підгрупи – германізовану: *Anne-*

bergin, Baner, Becker, Blumen, Eis, Eitelthaler, Exelhirth, Felsberg, Fordennacht, Glaser; полонізовану: *Balabasz Bistra, Cnetig, Korolowsky* та традиційну єврейську: прізвища типу *Baroch*.

Як бачимо, буковинський антропонімікон являє собою кольорову палітру, в яку влилися представники різних націй, об’єднані спільною Батьківщиною та віросповіданням.

Отже, прізвищеві назви мешканців Чернівців є яскравим прикладом та доказом буковинського мультикультуралізму, який збагачує величезну скарбницю європейської культури та, можна сказати з впевненістю, зацікавить наступні покоління дослідників-мовознавців цим поліетнічним регіоном, який упродовж багатьох десятиліть був зразком міжнаціональної та міжрелігійної толерантності.

Література

1. Горук А.І. Національно-культурний рух поляків на Буковині (друга половина XIX ст. – 1914 р.) / А.І.Горук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 239 с.
2. Осачук С.Д. “Додому в Райх!” Переселення німців з Північної Буковини 1940 року / С.Д.Осачук, В.М.Заполовський, В.Ф.Холодницький // Матеріали, свідчення, документи. – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – 130 с.
3. Словник буковинських прізвищ / О.Ф.Слюсар. – Чернівці: Рута, 2005. – 432 с.
4. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття / П.П.Чучка. – Ужгород, 2008. – 671 с.
5. Borek H. Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do 1970 / H.Borek, U.Szumski. – Warszawa, 1976. – 264 s.
6. Czaplicka M. Z problematyki kształtowania się nazwiska polskiego na przykładzie materiału z bydgoskich ksiąg miejskich od drugiej połowy XIV wieku do pierwszej połowy XVII w. / M.Czaplicka // V ogólnopolska konferencja onomastyczna. – Poznań, 1988. – S. 91-98.
7. Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku / red. K.Rymut. – Kraków, 2003. – 13299 s.
8. Wolnicz – Pawłowska E. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim XVI – XIX wieku. – Warszawa, 1993. – 340 s.

The given article deals with Bukovynian surnames on the basis of the birth-registration books of Chernivtsi Catholic parish in the end of XVIII – middle XIX centuries in the focus of ethnic surname bearers.

Key words: *anthroponym, surname, Bukovyna, Chernivtsi.*

На основани метрических книг римо-католического прихода города Черновцы осуществлен анализ буковинских фамилий конца XVIII – середины XIX ст. на фоне этнической принадлежности носителей фамилий.

Ключевые слова: *антропоним, фамилия, Буковина, Черновцы.*